
ՋԱՎԱԽՔՈՒՄ ՀԱՅԵՐԵՆԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿ ՇՆՈՐՀԵԼՈՒ
ԽՆԴԻՐԸ ՎՐԱՑ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄՏՔԻ ԸՆԿԱԼՄԱՄԲ
(2001–2009 թթ.)

ՎԱՀԵ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Վրաստանի հարավային Սամցխե-Ջավախք նահանգում և վերջինիս հարակից Ծալկայի շրջանում հայերենին իրավական կարգավիճակ շնորհելու անհրաժեշտության մասին, որպես գերազանցապես հայաբնակ տարածաշրջանի զարգացման առաջնային նախապայման, բազմիցս է խոսվել: Վրաստանի անկախացումից ի վեր ինդրոն առարկա հարցի պահանջով հանդես են եկել Սամցխե-Ջավախք-Ծալկա (այսուհետ՝ Ջավախք) տարածաշրջանի հասարակական-քաղաքական մի շարք կազմակերպություններ և ազդեցիկ գործիչներ¹: Ցավոք, Վրաստանի բոլոր ժամանակների իշխանությունները որևէ կերպ չեն արձագանքել ջավախահայության այս պահանջին: Վրաստանն անգամ չի վավերացրել “Տեղաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների խարտիան” (Ստրասբուրգ, 05. XI. 1992), որի պարտավորությունն ստանձնել է եվրոկառույցներին անդամակցելիս (1999 թվականից): Արդյունքում՝ ներկայումս Վրաստանում վրացերենի (պետական լեզվի)² կողքին այդ երկրի սահմանադրությամբ ամրագրված (8-րդ հոդված) իրավական կարգավիճակ ունի միայն արխագերենը³:

¹ Տե՛ս Վ. Սարգսյան. *Ջավախքում հայերենի իրավական կարգավիճակի հարցի շուրջ*. – “21-րդ դԱԼ”, 2013, թիվ 3, էջ 63–74:

² Վրացերենի պահպանման և զարգացման իրավաբանական երաշխիքներ ստեղծելու նպատակով Վրաստանի խորհրդարանը 2015 թ. հուլիսի 22-ին ընդունեց օրենք “Պետական լեզվի մասին”, որտեղ սահմանվեց նաև “ազգային փոքրամասնությունների լեզու” հասկացությունը, հստակեցվեցին երկրի ոչ վրացի ազգաբնակչության կողմից մայրենիի կիրառման ինչ-ինչ սկզբունքներ:

³ Վրաստանի սահմանադրության 8-րդ հոդվածը սահմանում է. “Վրաստանի պետական լեզուն հանդիսանում է վրացերենը, Աբխազիայի Ինքնավար Հանրապետությունում՝ նաև արխագերենը”. տե՛ս Տաթարոջեղոս Կոնստիտուցիոն, միլլեթլիկ 1995 Վլոն 24 սեպտեմբեր, միլլեթլիկ 8, Տաթարոջեղոս 2002 Վլոն 10 օկտոբրի կոնստիտուցիոնը 1689–1690, № 28, 28. 10. 2002 Վ., միլլեթլիկ 128.

ՀՀ Նախագահ Ս. Սարգսյանի՝ հայերենը Վրաստանում մարզային լեզու ճանաչելու անհրաժեշտության մասին 2009 թ. սեպտեմբերյան հայտարարությունը

Հայաստանի Հանրապետության իշխանությունները, հետխորհրդային ողջ ժամանակահատվածում հայեցակարգային մոտեցումներ չցուցաբերելով Ջավախքի հիմնահարցի նկատմամբ, առանձնակի չէին արձագանքում նաև հայերենին իրավական կարգավիճակ շնորհելու մասին ջավախահայության պահանջներին: Այդ իմաստով աննախադեպ էր 2009 թ. ՀՀ Նախագահ Սերժ Սարգսյանի՝ հայերենը Վրաստանում մարզային լեզու ճանաչելու, Հայ Առաքելական եկեղեցու Վիրահայոց թեմի իրավական գրանցման և Վրաստանում հայկական հուշարձանների պահպանության վերաբերյալ արած հայտարարությունը: 2009 թ. սեպտեմբերի 1-ին ՀՀ ԱԳՆ կենտրոնական ապարատի և արտասահմանում դիվանագիտական ներկայացուցչությունների ու հյուպատոսական ծառայությունների ղեկավարների հետ ամենամյա հանդիպման ժամանակ ՀՀ Նախագահը, անդրադառնալով Ջավախքի հիմնախնդրին, նշեց. «Ջավախքի նկատմամբ մեր վարած քաղաքականության տրամաբանությունը, բովանդակային առումով, պետք է բխի «Ինտեգրում առանց ձուլման» սկզբունքից: Ինտեգրումը, այս դեպքում, պետք է ենթադրի վիրահայերի՝ Վրաստանի արժանապատիվ, կարող, հարգված քաղաքացիների համրավի ամրագրումը: Կարծում եմ, որ հայերենը Վրաստանում մարզային լեզու ճանաչելու (ընդգծումը մերն է.– Վ. Ս.), Հայ Առաքելական սուրբ եկեղեցու գրանցումն ապահովելու, Վրաստանի՝ հայկական հուշարձանների պահպանմանն ուղղված քայլերը Վրաստանում միայն նպաստելու են հայ-վրացական բարեկամության ամրապնդմանը, փոխվստահության մթնոլորտի խորացմանը: Այս բոլոր հարցերում մենք պետք է լինենք նրբանկատ, բայց հետևողական և սկզբունքային»⁴:

ՀՀ Նախագահի վերոնշյալ աննախադեպ հայտարարությանը հայկական և վրացական շրջանակները տարբեր կերպ արձագանքեցին: Ջավախահայությունը, բնականաբար, ողջունեց Ս. Սարգսյանի այս քայլը, վրացական մամուլը և հասարակական-քաղաքական միտքը, ընդհակառակը, հուժկու քննադատության ենթարկեցին այն: Մինչ վրացական կողմի նշված արձագանքներին անդրադառնալով՝ փաստենք, որ վրացական մամուլը հասարակական-քաղաքական տարբեր գործիչների շուրթերով մշտապես անդրադարձել է ինչպես Ջավախքում հայերենին իրավական կարգավիճակ տալու խնդրին, այնպես էլ փոխկապակցված երկու այլ ջավախահայության կողմից վրացերենի յուրացմանը և դպրոցներում վրացերենի ուսուցմանն առնչվող հարցերին:

⁴ «Հայաստանի Հանրապետություն», 2. IX. 2009:

Անդրադարձ՝ Չավախքում հայերենին իրավական կարգավիճակ տալու խնդրին՝ մինչ ԶԶ Նախագահի 2009 թ. սեպտեմբերյան հայտարարությունը

Վրացալեզու “Ռեզոնանսի” թերթը, 2001 թ. ծավալուն անդրադարձ կատարելով Չավախքում վրացերենի տարածման ու ուսուցման խնդիրներին, խիստ մտահոգություն է հայտնում, որ տարածաշրջանը գրեթե կտրված է վրացական իրականությունից, այստեղ չի հասնում վրացալեզու մամուլը, չեն հեռարձակվում վրացական հեռուստաալիքները, ոչ վրացալեզու դպրոցներում շատ թույլ հիմքերի վրա է վրացերենի, Վրաստանի պատմության և աշխարհագրության ուսուցումը և այլն: Խնդիրը ներկայացնելիս հոդվածագիր Թինաթին Մոսիաշվիլին մեղադրում է Մամջիե-Չավախքի նահանգապետ, հայազետ Գիզլա Բարամիձեին, ում, ըստ հեղինակի, բացարձակապես չի հուզում այս ամենը: Թերթը մեծ կարևորություն է տալիս վրացերենի, որպես սահմանադրորեն ամրագրված պետական լեզվի տիրապետմանը Չավախքում, ինչի համար էլ հարկավոր են իրականացնել համապատասխան կրթական և այլ ծրագրեր: “Եթե այսպես շարունակվի, ապա Չավախքում կարող է ստեղծվել Աբխազիայից ավելի վատթար վիճակ”⁵, – եզրափակում է հոդվածագիրը:

Գրեթե նույն հարցադրումներով է հանդես գալիս նաև վրացալեզու մեկ այլ թերթ՝ “Ախալի թառա”։ Հոդվածագիր Մակա Չանիանին ցավով է խոսում այն մասին, որ երկրի ոչ վրացի ազգաբնակչությունը (հայեր, ռուսներ, ադրբեջանցիներ) գրեթե չի տիրապետում վրացերենին, ինչը լուրջ խնդիր է առաջացնում: Թերթը հիշեցնում է, որ ԽՍՀՄ-ն արդեն վաղուց գոյություն չունի, և Վրաստանի հայերն ու ադրբեջանցիները վրացիների հետ պետք է խոսեն ոչ թե նախկինի նման ռուսերեն, այլ՝ վրացերեն: Ըստ հեղինակի, վրացերենին չտիրապետելը վրաց պետության հանդեպ ոչ հարգալից, արհամարհական վերաբերմունք է, և վրացերեն չիմացողները չեն կարող համարվել երկրի լիարժեք քաղաքացիներ⁶: Դարձյալ ոչ մի խոսք երկրի ոչ վրացի ժողովուրդների լեզվական իրավունքների մասին:

Անդրադառնալով Չավախքում հայերենի կարգավիճակի խնդրին՝ “Ասավալ-դասավալի” թերթի հոդվածագիրը քննարկում է Ախալքալաքում դատավարությունը հայերենով անցկացնելու հարցը: Խոսելով շրջանի դատավոր Մուսաննա Մանուկյանի՝ դատավորի որակավորման քննությունները վրացերենով հանձնելու առթիվ արտահայտած դժգոհության մասին՝ թերթը մեղադրում է նրան և՛ վրացերենին չտիրապետելու, և՛ այն պահանջի համար, ըստ որի՝ հայաբնակ Չավախքում դատավարությունը պետք է իրականացվի հայերենով: Թերթը, մեջբե-

⁵ “გეზონანსი” (“Ռեզոնանսի”), 2001, № 163.

⁶ “ახალი თაობა” [“Ախալի թառա” (“Նոր սերունդ”)], 2001, № 285.

րելով Ս. Մանուկյանի հետևյալ խոսքերը՝ «Բարի եղեք և նկատի ունեցեք, որ Ջավախքը Վրաստանի հայալեզու տարածաշրջան է», բարկությամբ նշում է, որ եթե նախկինում վրացերենի դեմ բողոքում էին շարքային դաշնակցականները, ապա այսօր դա անում են նաև պաշտոնյաները: Թերթը կրկին հիշեցնում է, որ Վրաստանի ողջ տարածքում պետական լեզուն վրացերենն է, իսկ սահմանադրությամբ երկրում գոյություն չունի հայալեզու տարածաշրջան, և, քանի դեռ հայազգի խորհրդարանականներին չի հաջողվել հայերենին կարգավիճակ շնորհել, Ս. Մանուկյանը պարտավոր է որակավորման քննությունները հանձնել ու դատավարությունն իրականացնել վրացերենով:

2005 թ. համարներից մեկում ծավալուն անդրադարձ կատարելով Ջավախքում տիրող իրավիճակին՝ հայերենին կարգավիճակ շնորհելու ջավախահայության պահանջներն է ներկայացնում «Ախալի թառքան»: Հողվածագիրը մանրամասն նկարագրում է «Վարդերի հեղափոխությունից» հետո Ջավախքում ստեղծված վիճակը և փաստում, որ Ախալքալաքի ու Նինոծմինդայի շրջաններում համարյա չի գործում Վրաստանի օրենսդրությունը, տեղում չեն օգտագործում վրացերենը և դրա հետ մեկտեղ հանդես են գալիս փաստաթղթերը վրացերենով կազմելու դեմ⁷: Թերթը նաև մեջ է բերում ՀՀ ԱԺ փոխխոսնակ Վահան Հովհաննիսյանի արտահայտած մի միտքը, ըստ որի՝ ջավախահայության իրավունքները պաշտպանված չեն: Հաջորդիվ հողվածագիրը վրաց հասարակական-քաղաքական մտքին բնորոշ առոգանությամբ Հ. Յ. Դաշնակցություն կուսակցությանը մեղադրում է անջատողականություն հրահրելու մեջ և ավելացնում իրականում գոյություն չունեցող մի շարք երևույթներ, գործրինակ, Ջավախքում ազգաբնակչությունը լրջորեն զինված է, այստեղ ոստիկանությունը չի վերահսկում իրավիճակը, որից ելնելով էլ Ջավախքում, իբր, անհնար է քաղաքացիների ազատ տեղաշարժը և այլն:

Մամցիե-Ջավախքի և Քվեմո Քարթլիի՝ համապատասխանաբար հայերով ու ադրբեջանցիներով հոծ բնակեցված նահանգներում իրականացվող պետական լեզվի (վրացերենի) ուսուցման ծրագրին է անդրադառնում «Մեոթխե» թերթը: Հողվածագիրը նշում է, որ Ջ. Գամսախուրդիայի ժամանակներից կարևորված և հետագայում բարձիթողի վիճակում գտնվող այդ հարցը նորովի վերանայվեց Ս. Սահակաշվիլու իշխանության կողմից, քանի որ, ինչպես նշում է թերթը, նոր իշխանությունները գայրություն լցվեցին այլազգիներով (ոչ վրացիներով) բնակեցված շրջանների այն պաշտոնյաների նկատմամբ, ովքեր չէին տիրապետում վրացերենին, միաժամանակ խստորեն պահանջվեց ողջ գրագրությունն իրակա-

⁷ «ახავად-დახავადი» [“Ասավալ-դասավալի” (թարգմ.՝ “Ոչ ոք չգիտի՝ որտեղ է նա, ինչ է պատահել նրան”)], 2003, № 30.

⁸ “ახადი თაობა”, 2005, № 353.

նացնել վրացերենով: Թերթը ներկայացնում է Վրաստանի կրթության և գիտության նախարարության “Ապագան սկսվում է այսօր” ծրագիրը, որի շրջանակներում մի շարք մասնագետներ են գործուղվել Ջավախքի ու Քվեմո Քարթլիի շրջաններ՝ վրացերենը մասսայականացնելու նպատակով: Ռուս-վրացական հարաբերությունների հերթական սրման շրջանում՝ 2006 թ., “Ախալի թաոբա” թերթին տված ծավալուն հարցազրույցի մեջ անդրադառնալով տարածաշրջանային զարգացումներին, Վրաստանի հայկական եկեղեցիների հանդեպ հայոց պահանջներին, Ջավախքի հիմնահարցին՝ քաղաքագետ Սոսո Ցինցաձեն շոշափում է նաև Ջավախքում վրացերենի կիրարկման խնդիրը և եզրակացնում. “Մենք այսօր չպետք է թույլ տանք, որ Վրաստանում ապրող ցանկացած էթնիկական ներկայացուցիչ ավելորդ համարի իմանալ վրացերենը: Նման արդյունք արդեն ունենք Ախալքալաքում, որտեղ ոչ ոք չի տիրապետում վրացերենին, իսկ դա կոմունիստական քաղաքականության արդյունքն է: Ոչ ոք չպետք է մոռանա, որ Վրաստանում կա միայն մի պետական լեզու՝ վրացերենը”¹⁰:

Արձագանք՝ ՀՀ Նախագահ Սերժ Սարգսյանի 2009 թ. սեպտեմբերյան հայտարարությամբ

Վիրահայության (հատկապես՝ ջավախահայության) ու Հայաստանի Հանրապետության վերաբերյալ քննադատական բնույթի բազմաթիվ հոդվածների և հրապարակումների հերթական առիթը, ինչպես նշեցինք, ՀՀ Նախագահի կողմից 2009 թ. սեպտեմբերյան աննախադեպ հայտարարությունն էր, որին անմիջապես արձագանքեցին վրացական գրեթե բոլոր թերթերը¹¹: Առանց այն էլ շիկացած մթնոլորտն էլ ավելի բորբոքվեց, երբ Վրաստանի ՆԳ նախարարության ներկայացուցիչ Շոթա Խիզանիշվիլին 2009 թ. սեպտեմբերի 3-ին թյուրիմացաբար հայտարարեց, որ Սամցխե-Ջավախքի Ադիգենի շրջանում՝ վրաց-հայկական պետական սահմանի մոտ, հայտնաբերվել են երեք վրացի սահմանապահների դիակ-

⁹ “Թցոտեց” [“Մեթոխե” (“Չորրորդ”)], 2006, № 5.

¹⁰ “Նեճլո տաճձ”, 2006, № 190.

¹¹ Շնորհակալ աշխատանք է կատարել “Նորավանք” գիտակրթական հիմնադրամի աշխատակից Վահրամ Հովյանը, ով վրացական ռուսալեզու էլեկտրոնային կայքէջերի նյութերի հիման վրա ի մի է բերել ՀՀ Նախագահի հայտարարությանն ի պատասխան վրացական կողմի արձագանքները. տե՛ս Վրացական արձագանքը հայ-վրացական հարաբերությունների վերջին զարգացումներին. – http://noravank.am/arm/articles/detail.php?ELEMENT_ID=429&sphrase_id=66862: Սույն աշխատանքում մենք ներկայացնում ենք խնդրո առարկա հարցի վերաբերյալ վրացալեզու տպագիր մամուլում տեղ գտած դիրքորոշումները, կարծիքներն ու արձագանքները:

ներ: Իրականում Ադիգենի շրջանը սահմանակցում է ոչ թե Հայաստանի Հանրապետությանը, այլ ներկայիս Թուրքիային: Չնայած Վրաստանի և ՀՀ պատկան մարմինների կողմից շուտով պաշտոնապես տեղեկացվեց տեղի ունեցած թյուրիմացության մասին՝ այդուհանդերձ, այս տեղեկատվությունն առավել խորացրեց ՀՀ Նախագահի կողմից մեկ օր առաջ տարածված նշյալ հայտարարությամբ վրացական շրջանակներում առաջացած հակահայկական տրամադրությունները: Անգամ լուրեր տարածվեցին հայ-վրացական սպասվելիք պատերազմի մասին, հայկական ազրեսիայից պաշտպանվելու համար հնչեցին համընդհանուր մոբիլիզացիայի կոչեր և այլն: «Ախալի թառքա» թերթն այս աղմուկի խորացման մեղքը բարդելով աշխարհագրություն չիմացող ՆԳՆ պաշտոնյայի վրա գրում է. «... փաստը մնում է փաստ, որ վրացիները լրջորեն անհանգստացած են հարևան Հայաստանի քաղաքականությունից, սկսած ՀՀ Նախագահի «խորհուրդներից», ավարտած հայ գիտնականների և փորձագետների հակավրացական տրամադրություններով»¹²:

Իր հերթին Կովկասի հարցերով փորձագետ Մամուկա Արեշիձեն ՀՀ Նախագահի նշյալ հայտարարության առիթով «Ռեզոնանսի» թերթին ասել էր հետևյալը. «Կուլիսային խաղեր են, ուրիշ ոչինչ: Հայաստանը, եթե նույն հարցը դներ Ռուսաստանի, ԱՄՆ-ի կամ այլ պետությունների առջև, որտեղ հավաք կերպով ապրում են հայերը, ապա ամեն ինչ պարզ կլիներ: Ստացվում է, որ ՀՀ Նախագահն այդ հարցը բարձրացնում է այնտեղ, որտեղ ստացվում է»¹³:

ՀՀ Նախագահի Ջավախքում հայերենը մարզային լեզու շնորհելու անհրաժեշտության մասին հայտարարությունը խիստ ուշագրավ է համարում նաև «Ղվելա սիախլե» թերթը: Հայտարարությունն առիթ է դառնում, որ թերթն անդրադառնա նաև տարածաշրջանային զարգացումներում ՀՀ-ի աճող դերակատարմանը, հայթուրքական սահմանի հնարավոր բացմանը, Բաքու-Թիֆլիս-Կարս երկաթուղու կարևորությանը, տվյալ ժամանակաշրջանում կրկին սրված Հայաստան-Վրաստան սահմանային խնդրին և այլն: Հայտնի է, որ Բավրա գյուղի հատվածում վրաց սահմանապահները 3 կմ սահմանային երկարությամբ շուրջ 400 մ առաջ էին շարժվել, ինչի պատճառով Բավրայի բնակիչները զրկվել էին սեփականության վկայականով իրենց պատկանող արոտավայրերը շահագործելու հնարավորությունից: Այդուհանդերձ, «Ղվելա սիախլե» թերթը թերահավատորեն է վերաբերվում հայկական կողմի տարածած այս տեղեկատվությանը և քաղաքագետ Ռամազ Սաղվարեղիձեի շուրթերով մտահոգություն հայտնում, որ Վրաստանը,

¹² «ახალი თაობა», 2009, № 233.

¹³ «რეზონანსი», 2009, № 210.

փաստորեն, լուրջ սահմանային խնդիրներ ունի ինչպես Ռուսաստանի, այնպես էլ Հայաստանի ու Ադրբեջանի հետ¹⁴:

Հաջորդիվ ներկայացնենք “Մաքարթվելու ռեսպուբլիկա” թերթի արձագանքը: Ծավալուն հրապարակման մեջ հողվածագիրը նախապես հիշատակում է վրացական “ավանդական” տեսակետները հայերի՝ Վրաստանում հյուր լինելու, պատմության ընթացքում հայերի՝ վրացիներին մշտապես դավաճանելու, Մ. Բադրամյանի անվան արխագահայկական գումարտակի վերաբերյալ և անցնում Ս. Սարգսյանի վերոնշյալ հայտարարության քննարկմանը: Հողվածագիրը, “հիմարություն”, “սադրանք” որակելով հայտարարությունը, նշում է, որ ՀՀ Նախագահը ծանոթ չէ Վրաստանի սահմանադրությանը, որով ամրագրված են երկու պետական լեզուներ՝ վրացերենը և արխագերենը: Հրապարակագիրն իր խոսքում մեղադրում է Վրաստանի իշխանություններին, որոնց ապաշնորհ և անհեռատես քաղաքականության արդյունքում է նման, հեղինակի վառ բնորոշմամբ, “դաշնակցական պահանջներով” հանդես եկել Ս. Սարգսյանը¹⁵:

ՀՀ Նախագահի նշյալ հայտարարությունը մեկ այլ դիտանկյունից է քննում “Ասավալ-դասավալի” թերթը: Հողվածագիրը, սուր քննադատության ենթարկելով երկրի նախագահ Մ. Սահակաշվիլուն և նրա վարած տարածաշրջանային քաղաքականությունը, նկարագրում է 2009 թ. ամռանը Երևան կատարած նրա պաշտոնական այցը և ՀՀ-ում բարձրագույն պարզների ու կոչումների արժանանալու հանգամանքը: Հեղինակը, ի վերջո, հանգում է այն եզրակացության, որ հայերն անտեղի ոչինչ չեն անում, և Մ. Սահակաշվիլու հետ գրկախառնվելու արդյունքում ՀՀ Նախագահը շուտով հանդես եկավ հայերենը Վրաստանի մարզային լեզու ճանաչելու մասին պահանջով¹⁶: Շարունակելով Մ. Սահակաշվիլուն ներկայացվող մեղադրանքների տարափր՝ թերթն Աջարիայով անցնող Ախալցխա-Բաթումի ավտոմայրուղու վերակառուցման ծրագիրը ևս կապում է Մ. Սահակաշվիլու հայամետ քաղաքականության հետ և անգամ կասկածներ հայտնում, որ Արխագիան ու Ցխինվալի տարածաշրջանը (Հարավային Օսեթիան – Վ. Ս.) Ռուսաստանին հանձնած Մ. Սահակաշվիլին տվյալ փուլում էլ աշխատել է Զավախքը Հայաստանին հանձնելու ուղղությամբ:

Զավախքում հայերենը մարզային լեզու հռչակելու մասին հայտարարությանն է անդրադարձել նաև փորձագետ Գիա Խուխաշվիլին: 2009 թ. սեպտեմբերի 9-ին “Ախալի թառբա” թերթին տված հարցազրույցում վերջինս, անդրադառնալով

¹⁴ “ევგლად სიახლე” [“Ղվելա սիախլե” (“Ամեն նորություն”)], 2009, № 35.

¹⁵ “საქართველოს რესპუბლიკა” [“Մաքարթվելու ռեսպուբլիկա” (“Վրաստանի հանրապետություն”)], 2009, № 175.

¹⁶ “ახავალ-დასავალი”, 2009, № 36.

Վրաստանի շուրջ տեղի ունեցող մի շարք ոչ նպաստավոր զարգացումներին, պոտենցիալ վտանգներ է մատնանշում նաև Ջավախքում: Ըստ փորձագետի՝ քանի դեռ Վրաստանը չի դարձել կայուն երկիր, հայերենին կարգավիճակի շնորհման մասին հայտարարությունը վատ նախանշանների տեղիք կարող է տալ¹⁷:

Նույն օրերին (2009 թ. սեպտեմբերի 10) «Մաքարթվելոս ռեսպուբլիկա» թերթում ծավալուն հրապարակմամբ է հանդես գալիս նաև ոչ անհայտ Բոնդո Արվելլաձեն: Համակողմանիորեն վերլուծելով ինդրո առարկա հայտարարությունը՝ նա հիմնադուրյ է համարում Վրաստանի՝ հայկական պատմաճարտարապետական հուշարձանների հանդեպ հայկական պահանջները, քանի որ, ըստ նրա, այդ քանակը (շուրջ 653 հուշարձան) հայ գիտնականների կողմից արհեստականորեն ուռճացված է, իսկ իրական թիվը պարզելու համար հարկավոր է ստեղծել հատուկ հանձնաժողով¹⁸:

Բ. Արվելլաձեն նույն կերպ դեմ է հանդես գալիս նաև Հայկական Առաքելական եկեղեցու Վիրահայոց թեմին իրավական կարգավիճակ շնորհելուն: Վերջինս ՀԱԵ-ի հոգևոր գործունեության համար չի տեսնում որևէ խոչընդոտ, հետևաբար, ըստ նրա, կարիք չկա այդպիսի քայլի: Բ. Արվելլաձեն շատ է զարմացրել նաև Ս. Սարգսյանի հայտարարության՝ հայերենին մարգային լեզվի կարգավիճակ շնորհելուն վերաբերող հատվածը, որի քննությանն է նվիրել իր հրապարակախոսական ակնարկի կեսից ավելին: «Եթե այսօր պահանջում են հայերենը տարածաշրջանային լեզու հայտարարել, հավանական է, որ շատ շուտով էլ կպահանջեն Ջավախքի ինքնավարությունը և ապա վրացական հինավուրց այդ հողը Հայաստանին միացնելը՝ հայկական սահմանը տեղափոխելով Տաշիսկարի: Դա հայերի դարավոր երազանքն է», – նշում է Բ. Արվելլաձեն ու բերում վիճակագրական տվյալներ աշխարհի մի շարք երկրներում ապրող հայերի թվակազմի վերաբերյալ, այն է՝ Ռուսաստանում՝ 1 մլն 13 հազ. (ոչ պաշտոնական՝ 2 մլն), ԱՄՆ-ում՝ 1 մլն, Ֆրանսիայում՝ 0,5 մլն, Իրանում՝ 150 հազ., Լիբանանում՝ 120 հազ., Սիրիայում՝ 126 հազ., Վրաստանում՝ 300 հազ.¹⁹: Այստեղ Բ. Արվելլաձեն հռետորական հարց է տալիս, թե ինչո՞ւ պարոն Ս. Սարգսյանը նույն կերպ չի դիմում իր բարեկամ Ռուսաստանին և հանդես գալիս Մոսկվայում, Կրասնոդարում ու այլ վայրերում դպրոցներ բացելու, հայերենը տարածաշրջանային լեզվի կարգավիճակ տալու հավակնություններով: Ըստ նրա՝ ԱՄՆ-ի Լոս Անջելես քաղաքին հաճախ անվանում են Լոս-Արմենոս, քանի որ այնտեղ բազմաթիվ հայեր են ապրում, հետաքրքիր է՝ ինչո՞ւ ԱՄՆ-ի դեկավարությունից չեն պահանջում հայերենի կար-

¹⁷ «ახალი თაობა», 2009, № 238.

¹⁸ «საქართველოს რესპუბლიკა», 2009, № 179.

¹⁹ Նույն տեղում:

գավիճակ: “Նրանց տրամաբանությամբ՝ Վրաստանը Բաբելոնի աշտարակ է”²⁰, – իր միտքը եզրափակում է հողվածագիրը: Բ. Արվելաձեն իր ծավալուն անդրադարձի ավարտին եզրակացնում է, որ Ս. Սարգսյանն իր նշյալ հայտարարությունն արել է Կրեմլի թելադրանքով, քանի որ, ըստ նրա, Վ. Պուտինը ձգտել է Ս. Սարգսյանի միջոցով ապակայունացնել տարածաշրջանը, բախումներ հրահրել հայերի ու վրացիների միջև: Դրանով՝ անկայուն երկրի համբավ ձեռք կրերի նաև Վրաստանը, ներդրողները կհրաժարվեն գալ երկիր, կվտանգվի նաև ապագայում ՆԱՏՕ մտնելու ճանապարհը:

ՀՀ Նախագահի՝ խնդրո առարկա հայտարարությանը ծավալուն անդրադարձ կատարեց նաև “Ջեորջիան թայս” պարբերականը: Առիթը մի քանի օր անց՝ սեպտեմբերի 9-ին, Նյու Յորքում, ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայում արխագական և օսական փախստականների վերաբերյալ Վրաստանի ներկայացրած բանաձևին Հայաստանի ցուցաբերած բացասական դիրքորոշումն էր: Հողվածագիրը, խստորեն դատապարտելով հայկական կողմի այս քայլը, դարձյալ հիշատակում է “Վրաստանի օրհասական պահին հայերի դավաճանության”, “Վրաստանին ներկայացվող տարածքային պահանջների” մասին հին ու չարչրկված թեզերը՝ հավելելով այն “թարմ օրինակով” և փաստելով, թե, իբր, 2008 թ. օգոստոսյան պատերազմի օրերին Գյումրիի ռուսական ռազմաբազայից ինքնաթիռները մի քանի անգամ ուժակոծել են վրացական խաղաղ բնակչությանը²¹: Անդրադառնալով Ս. Սարգսյանի սեպտեմբերյան հայտարարությանը՝ թերթը փաստում է, որ Ջավախքում պայթյունավտանգ իրադրության ստեղծման գործում ներգրավվել է նաև ՀՀ Նախագահը, քանզի “վերջինս պահանջել է հայերենը Ջավախքում հայտարարել տարածաշրջանային լեզու”²²: Շարունակելով խնդրի քննարկումը՝ “Ջեորջիան թայսը” ներկայացրել է վրաց որոշ քաղաքագետների տեսակետները: Ս. Ցինցաձեն, օրինակ, Հայաստան–Վրաստան հարաբերությունները բնականոն չի համարել: Ըստ քաղաքագետի՝ Հայաստանը Վրաստանի հանդեպ վարում է սխալ քաղաքականություն, որն անմիջականորեն կապված է հայ-թուրքական սահմանի բացման մասին փոխպայմանավորվածությունների հետ: Խոսելով Ջավախքի հիմնահարցի մասին՝ Ս. Ցինցաձեն դարձյալ հիշեցնում է, որ դա վրացական հինավուրց տարածք է, և հայերն այստեղ են վերաբնակեցվել գեներալ Պասկևիչի օրոք: Քաղաքագետը դրանով նորից մեջտեղ է բերում ջավախահայերի՝ Վրաստանում “հյուր” լինելու մասին վրացական կարծրացած տեսակետը, և այս պարագայում խոսք անգամ չի կարող լինել հայերենին կարգավիճակ շնորհելու մասին:

²⁰ Նույն տեղում:

²¹ “ჯორჯიან თაისი” (“Ջեորջիան թայս”), 2009, № 34.

²² Նույն տեղում:

Վերոհիշյալ տեսակետներից գրեթե չի տարբերվում նաև Վրաստանի լեյբորիստների կուսակցության առաջնորդ Շավա Նաթելաշվիլու մոտեցումը: «Ջեռջիան թայմսի» նույն համարում քաղաքական գործիչն ուղղակիորեն դիմում է Ս. Սարգսյանին. «Տարածաշրջանային լեզու հայտարարելու հարցը նախ Բուենոս-Այրեսում պետք է կարգավորել, ուր 100 հազ. հայ է ապրում, Ավստրալիայում, որտեղ կա հայերի մեծ քանակություն, ինչպես նաև Կալիֆորնիայում, որտեղ ապրում է 300 հազարից ավելի հայություն: Նման նախաձեռնությամբ դիմեք թվարկածս երկրների ղեկավարությանը և, եթե ստանաք իրավունք, նոր միայն դիմեք մեզ, և մենք կմտածենք, թե ինչպես վարվենք»²³: Ձգտելով առավել ընդգծել ՀՀ-ի և հայության վերաբերյալ արտահայտած նեգատիվ տրամադրությունները՝ վրացի հոդվածագիրը մեջբերում է նաև ադրբեջանցի քաղաքագետ Արիֆ Յունուսի տեսակետը, ըստ որի՝ ներկայիս Հայաստանը ստեղծված է Վրաստանի և Ադրբեջանի հինավուրց հողերի վրա, իսկ հայ քաղաքական ընտրանին, իր թերհասությունից ելնելով, մշտապես տարածքային հավակնություններ է ունեցել հարևանների նկատմամբ²⁴:

Նույն օրերին (2009 թ. սեպտեմբերի 22) «Մաքարթվելոս ռեսպուբլիկա» թերթում քաղաքագետ Սոսո Ցինցաձեի՝ ծավալուն հարցազրույցում հայտնած տեսակետներից մեկի համաձայն՝ Վրաստանի հանդեպ Հայաստանի իբր բացահայտ թշնամական և էքսպանսիոնիստական քաղաքականությունը կապված է հայ-թուրքական սահմանի բացման մասին քննարկումների հետ: Այս համատեքստում էլ, ըստ քաղաքագետի, գնալով ակտուալ է դառնում Ջավախքի անեքսիայի հարցը, որի բաղադրիչներից մեկն էլ Ս. Ցինցաձեն համարում է ՀՀ Նախագահի՝ հայերենը տարածաշրջանային լեզու հռչակելու անհրաժեշտության մասին հայտարարությունը²⁵: «Ողջ աշխարհն է պահանջում, որ պահպանեն ազգային փոքրամասնությունների իրավունքները, բայց ոչ մի տեղ չի գրված, որ նրանց լեզուն պետական պետք է հայտարարվի», - նշում է Ս. Ցինցաձեն և կարծիք հայտնում, որ հայ երիտասարդները, հավանաբար, դիտավորյալ չեն սովորում վրացերեն²⁶:

Նույն օրերին գրեթե նույնաբովանդակ հրապարակում ի հայտ եկավ այս անգամ ընդդիմադիր «Ասավալ-դասավալի» թերթում: Իր ծավալուն հոդվածում Գեորգի Գիգաուրին, նկարագրելով 2008 թ. ռուս-վրացական օգոստոսյան պատերազմից հետ ստեղծված իրավիճակը, նշում է, որ, սկիզբ է առել Վրաստանի քայքայման ու մասնատման գործընթացը, և ՀՀ-ն ևս անմասն չէ այդ գործում. «Չա-

²³ Նույն տեղում:

²⁴ Նույն տեղում:

²⁵ «საქართველოს რესპუბლიკა», 2009, № 188.

²⁶ Նույն տեղում:

վախքի արմենիզացիայի (ընդգծումը մերն է. – Վ. Ս.) ծրագրերի մասին բազմիցս է խոսվել և գրվել: Երևանը բացահայտ կերպով հարմար առիթ է փնտրում, որպեսզի Վրաստանից էլ առավել հեռացնի այդ հինավուրց վրացական հողը և վերջնականապես այն միացնի Հայաստանին”, – ավելացնում է հողվածագիրը և փաստում, որ իբր հենց այդ նպատակին է ծառայել ՀՀ Նախագահ Ս. Սարգսյանի՝ Ջավախքում հայերենը մարզային լեզու հռչակելու անհրաժեշտության մասին հայտարարությունը²⁷: Գ. Գիզաուրին ևս կրկնում է նախորդների այն թեզը, թե ինչու Ս. Սարգսյանը նման կոչով չի դիմում աշխարհի մի շարք երկրների դեկավարներին: Հեղինակի կարծիքով՝ հայերը 2009 թ. ամռանը Երևանում գտնվող Մ. Սահակաշվիլուն դիտավորյալ շնորհեցին Պատվո շքանշան, որպեսզի նրանից պահանջեն և՛ հայերենին մարզային լեզվի կարգավիճակի շնորհում, և՛ Աջարիայի վրայով դեպի Սև ծով տանող ճանապարհի կառուցում և այլն:

Անփոփենք.

- Ջավախքում հայերենին մարզային լեզվի կարգավիճակի տրամադրումն առանցքային նշանակություն ունի ջավախահայության կյանքի բարեփոխման համար:

- Ջավախքում հայերենը մարզային լեզու հռչակելու անհրաժեշտությունն ամրագրված է միջազգային օրենսդրությամբ, մասնավորապես՝ “Տեղաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների խարտիայով”: Նշյալ պահանջով մշտապես հանդես են եկել ինչպես ջավախահայ հասարակական-քաղաքական մի շարք կազմակերպություններ և ազդեցիկ գործիչներ, այնպես էլ ՀՀ Նախագահ Ս. Սարգսյանը, ով 2009 թ. սեպտեմբերի 1-ին հանդես եկավ աննախադեպ հայտարարությամբ:

- Վրաստանը, 1999 թ. ընդգրկվելով Եվրոպայի խորհրդի կազմում ու ստանձնելով մի շարք պարտավորություններ, այդուհանդերձ, դեռևս չի շտապում վավերացնել “Տեղաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների խարտիան” և քննարկումներ ծավալել Ջավախքում հայերենին իրավական կարգավիճակի շնորհման ուղղությամբ: Արդյունքում՝ Վրաստանի սահմանադրության 8-րդ հոդվածով ներկայումս ամրագրված լեզուները երկուսն են. վրացերենը՝ որպես համընդհանուր պետական և արխագերենը՝ որպես Աբխազիայի Ինքնավար Հանրապետության տարածաշրջանային լեզուներ:

- Վրացալեզու տպագիր մամուլի շուրջ տասնամյա ժամանակահատվածի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ վրաց հասարակական-քաղաքական միտքը գրեթե առանց բացառության պաշտպանում է Վրաստանի պետական քաղաքա-

²⁷ “ახავალ-დახავალი”, 2009, № 39.

կան այն գիծը, ըստ որի ջավախահայության կյանքի որակի բարելավման հիմնական նախապայմանը վրացերենի յուրացումն է:

- Վրաց պետական քաղաքականությանը համահունչ՝ երկրի հասարակական-քաղաքական միտքը ևս դեմ է հանդես գալիս հայերենը մարզային լեզու հռչակելուն՝ համարելով այն իրենց պետականության դեմ ուղղված քայլ, անջատողականություն, “դաշնակցական” վարքագիծ, Վրաստանի տարածքային ամբողջականության դեմ ուղղված արկածախնդրություն, Ջավախքի՝ Հայաստանի Հանրապետությանը միացնելուն ուղղված գործընթացի առաջին փուլ և այլն:

- ՀՀ Նախագահ Ս. Սարգսյանի՝ Ջավախքում հայերենին մարզային լեզվի կարգավիճակի շնորհման անհրաժեշտության մասին 2009 թ. սեպտեմբերի 1-ի հայտարարությունը ևս ծայրահեղ քննադատության արժանացավ վրացական միջավայրում: Վրաց հասարակական-քաղաքական շրջանակները միանշանակորեն մերժեցին տվյալ հարցի քննարկման ցանկացած ձևաչափ, իսկ թե՛ իշխանամետ, թե՛ ընդդիմադիր մամուլը և հասարակական միտքը շտապեցին ամեն կերպ սևացնել այդ հայտարարությունը: ՀՀ Նախագահի հայտարարությունը վրաց որոշ շրջանակներ կապեցին հայ-թուրքական սահմանի բացման մասին փոխապայմանավորվածությունների հետ՝ ինչից էլ նկատվում է ՀՀ-ն, ըստ տվյալ տեսակետի, ձգտում է Վրաստանի առջև դնել կոշտ պահանջներ, ինչը մինչ այդ, էլ նկատվում տարանցիկ կախվածությունից, տեղի չէր ունեցել: Իրենց հերթին, Մ. Սահակաշվիլուն ընդդիմադիր շրջանակները շտապեցին Ս. Սարգսյանի հայտարարությունը կապել Կրեմլի քաղաքականության հետ, ըստ որի՝ Ռուսաստանն այդպիսով փորձում է կրկին ապակայունացնել տարածաշրջանը և շարունակել 2008 թ. ռուս-վրացական պատերազմից հետո լայնորեն սկզբնավորված Վրաստանի մասնատումը:

Հավելենք. որ լեզվի հարցը բնավ կապ չունի վրացիների ենթադրած տարածքային պահանջների հետ:

ПРОБЛЕМА ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ПРАВОВОГО СТАТУСА АРМЯНСКОМУ ЯЗЫКУ В
ДЖАВАХКЕ В ПОНИМАНИИ ГРУЗИНСКОЙ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ
МЫСЛИ
(2001–2009 гг.)

В. А. САРКИСЯН

Резюме

Армянский язык в Джавахке (армянонаселенном южном регионе Грузии) как родной для местного населения до сих пор не имеет правового статуса. Несмотря на то, что необ-

ходимость предоставления армянскому языку статуса регионального зафиксирована как в требованиях джавакских армян к грузинским властям, так и в международном (европейском) праве, тем не менее грузинское правительство по этому вопросу занимает позицию отрицания. Грузия не ратифицировала «Хартию региональных языков или языков меньшинств» (Страсбург, 05. 11. 1992). Представители грузинской общественно-политической мысли, полностью поддерживая негативную позицию грузинского руководства, подвергли резкой критике заявление Президента Республики Армения С. Саргсяна 1 сентября 2009 г. о необходимости признания армянского в качестве регионального языка в Грузии.

Добавим, что вопрос о языке не имеет никакого отношения к предполагаемым грузинами территориальным требованиям.

THE ISSUE OF DELIVERING LEGAL STATUS TO THE ARMENIAN LANGUAGE IN
JAVAKHK ACCORDING TO THE PERCEPTION OF THE GEORGIAN SOCIAL-POLITICAL
THOUGHT
(2001–2009)

VAHE SARKISYAN

S u m m a r y

The Armenian language in Javakhk (the Armenian-populated southern region of Georgia) as native (mother tongue) for the local population still has no legal status.

Despite the fact that the necessity of delivering a regional status to the Armenian language is fixed both in the requirements to the Georgian authorities by the Armenians of Javakhk and in the International European Laws, nevertheless, the Georgian government adheres to the position of denial on this issue.

Georgia has not ratified the “Charter of Regional or Minority Languages” (Strasbourg 05.11.1992). Representatives of Georgian social and political thought having fully supported this negative position of the Georgian leadership, also strictly criticized the statement of the President of the Republic of Armenia Serzh Sargsyan on September 1, 2009, on the need of recognition of the Armenian as a regional language in Georgia.

It should be added that the issue of language has no relation with territorial claims as suggested by Georgians.